

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYVENDE RÆKKE

UDGIVET AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

BJØRN KORNERUP

ANDET BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

1954—56

Smaabidrag til Herlufsholms Historie.

Ved **Bjørn Kornerup.**

Det er nu over 130 Aar siden, at Overlærer *H. B. Melchior* udgav sine for Datiden saa fortjenstfulde og siden saa ofte benyttede »Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse«, 1822 (2. fortsatte Udgave ved Albert Leth 1865), men nægtes kan det ikke, at dette Arbejde nu paa mange Punkter føles forældet. Det trænger i høj Grad til at afløses af et Værk, som bygger paa et mere indtrængende Studium bl. a. af Herlufsholms rige Arkiv og af den fyldige Litteratur, som er kommet til siden Melchiors (og Leths) Dage.

Det var en smuk Tanke, om en Kreds af historisk skolede Herlovianere vilde slutte sig sammen og skabe et Værk i Lighed med det monumentale »Sorø. Klostret. Skolen. Akademiet gennem Tiderne«, 1—2, 1924—31, skrevet af gamle Soranere og udgivet af Soransk Samfund. Det første Grundlag for en Skildring af denne Art foreligger allerede i *Hans Jørgen Helms'* omfattende Monografi om den ældste Periode, Klostertiden, »Næstved St. Peders Kloster (Skovkloster)«, 1940, men selve Skolens og Godsstiftelsens Historie i de følgende Aarhundreder er endnu ikke fyldestgørende behandlet.

Ved Udarbejdelsen af et saadant Værk vilde man have god Nytte af de mange spredte Bidrag til Herlufsholms Historie, som i Aarenes Løb er fremkommet¹ — de værdifuldeste sikkert ved *G. L. Wad* —, og som er saa talrige, at man allerede for 20 Aar siden har skønnet det hensigtsmæssigt at udgive en særlig »Bibliographia Herloviana« (ved

¹) Jvfr. saaledes om Processerne om Herlufsholm 1573 ff. Stig Juul, Fællig og Hovedlod, 1940, s. 271 ff. Hist. Tidsskrift 10. R. V, 736 f.

Kj. Hasselbalch-Larsen, 1934). Skulde Arbejdet med en ny Herlufsholms Skoles Historie en Gang blive taget op, vilde maaske de nedenfor meddelte Bidrag kunne finde Anvendelse som Smaaastene til det store Mosaikbillede.

1.

Et Kaldsbrev udstedt 1596 af Arild Huitfeldt.

I Aaret 1583 blev den berømte Historiker *Arild Huitfeldt* beskikket til at være Forstander (Skoleherre) for Herlufsholm. Lige til sin Død 1609 vedblev Huitfeldt at røgte dette Hverv og indlagde sig ved sit fremragende Styre af Gods og Skole betydelig Fortjeneste af Stiftelsen¹. I Herlufsholms Kirke fandt han ogsaa sit sidste Hvilested².

Som Skoleherre tilkom det Huitfeldt, naar Lejlighed gaves, at kalde Sognepræst til Herlufsholm. Nedenfor skal der meddeles et næppe tidligere kendt Kaldsbrev³ — sikkert det ældste i sin Art —, udstedt af Huitfeldt 1596 for en ny Sognepræst ved Stiftelsen, Hr. Jens Mikkelsen. Foruden at være af Interesse i sig selv bidrager dette Akt-

¹) Jvfr. Holger Fr. Rørdam, *Historieskriveren Arild Hvitfeldt*, 1896, S. 80 ff.

²) Rørdam (anf. Skrift S. 284 Note 4) har vel meddelt en Notits om Huitfeldts Kiste i det 18. Aarhundrede, men har aabenbart ikke kendt de Træk, som Rahbek fortæller fra sin Skoletid paa Herlufsholm 1772—75: »saaledes husker jeg meget godt, at jeg aldrig tog Deel i de Abespil, der endnu da skal være drevne med Arild Hvidtfeldts balsamerede Liig, hvilket man vel ikke mere, som i noget ældre Dage, tog op af Kisten, og satte omkring paa Discipelgangene, at kyse hinanden med, men som man endnu i min Tid giennem en løs Fiæl af Kisten kunde knibe i den store Taa« (K. L. Rahbek, *Erindringer af mit Liv I*, 169—70). Det er vel dette, H. B. Melchior (*Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm*, 1822, S. 99 Note u) sigter til, naar han taler om, at Huitfeldts Lig ca. 1780 var »udsat for enhver Behandling, som man kunde vente af Ungdoms Ubesindighed«, og A. Leth (2. Udgave af *Melchiors Skrift*, 1865, S. 383), naar han siger, at Disciplene »paa den raeste Maade holdt et skammeligt Huus« med hans Legeme.

³) Synes ukendt baade for Rørdam og for Herlufsholms Historieskrivere.

stykke til at kaste nyt Lys over et dunkelt Punkt i Herlufsholms ældre Præstehistorie.

Det har hidtil været antaget (H. F. Rørdam, G. L. Wad), at den ret bekendte Rektor paa Herlufsholm Laurids Findsen (Laurentius Vincentius) takket være Støtte fra sin Velynder Humanisten Jon Jacobsen Venusin opnaaede Præstekaldet her, i hvilket Embede han skal være død 1597. Denne Opfattelse er dog kun en Hypotese, der hviler paa en Fortolkning af nogle Udtryk i et Digt fra Findsen til Venusin, hvori han i Januar 1597 takker denne, fordi han ved en bestemt Lejlighed havde formildet Skoleherrens (Huitfeldts) Vrede mod sig¹. Dette har man forstaaet som ensbetydende med, at Venusin fik skaffet Findsen Præstembedet ved Herlufsholm, men noget udtrykkeligt Kildevidnesbyrd herom har man ikke kunnet fremdrage.

Imidlertid maa hele denne Opstilling sikkert forlades, idet det nedenfor gengivne Kaldsbrev viser, at vel var der i Begyndelsen af Aaret 1596 død en Præst paa Herlufsholm ved Navn Hr. Laurids, men hans Efternavn var ikke — som man har ment² — Findsen, men Jensen. Tilmed vides det, at Laurids Findsen endnu var i Live i Januar 1597³. Det bliver saaledes usandsynligt, om han nogensinde har været Præst ved Herlufsholm, og naar der i et samtidigt Privatbrev tales om »D. Lavrentius pie defunctus«, maa der sigtes til Laurids Jensen, ikke til Laurids Findsen⁴. Dennes Dødsaar maa vedblivende anses for ukendt.

¹) Kh. Saml. 3. R. I, 314 ff. Rørdam, Arild Hvitfeldt S. 81. G. L. Wad, Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm fra Skolens Stiftelse 1565 til 1878, 1878, S. 4—5.

²) Antagelig er han blevet Præst ved Herlufsholm umiddelbart efter den bekendte Mag. Hans Mikkelsen, der afgik 1580 (Kh. Saml. 2. R. VI, 160 jvfr. Tavlen med Series pastorum i Herlufsholms Kirke og Peder Muus' gamle Katalog over Præster i Sjællands Stift i Gl. kgl. Saml., 4°, 2990 p. 63). Ved sin Død efterlod han sig Enke og tre Børn (Kh. Saml. 3. R. I, 328).

³) Kh. S. 3. R. I, 315.

⁴) Sst.

Kaldsbrevet har følgende Ordlyd:

Jeg Arilddt Huitffelddt till Oderßberg¹, Rigenns Cantzeler och Forstander for Herluffshollms frij Skole, giør witttherligtt for alle, ath efftherdj Gudt Allmectigste haffuer hedenkallditt Her Lauritz Jenßenn, som uor Sogneprest till Herluffshollm, tha haffuer ieg nu effther thenn Rettighedt, Skolenn haffuer till samme Sogn, jgienn kallditt thenne Personn Jens Mickellßenn ath skall uære Sogneprest till for^{ne} Herluffshollm. Och skall handt nyde thenn Prestegaardt, som salig Her Lauritz for hannom haffde, met alldt sinn retthe Tilliggellße, huilcken Gaardt handt och skall uære forplict ath bøgge och forbedre och thenn uedt Lige och Mact holde, och ey i Leye lade, foruende eller borttkomme, huis Eyendom der tilligger, for sinn Forsømmellse Skyldt. Therhoeß skall handt nyde alldt thenn Renthe och Retthighedt, Thiende och anditt, som hans Formendt Sogneprester till for^{ne} Herluffshollm for hannom hafftt haffuer. Dog saa ath handt tillforrn skall examineris och offuerhöris aff Superintendentenn her vdj Siælandtz Stiet, om handt ther till findis bequem ath uære. Och skall handt wære thenn christelig Ordinantz, som om Religionen er vdgangenn, hörig, lydig och wndergiffuenn vdj alle Maade, predicke och forkynde Gudtz Ord reentt, purtt och clartt och Sacramenterne wddele effther thenn retthe Brug och sig vdj Leffnidt och Lerdom jndenn Kirckenn och wdenn skicke och forholde sig vdj alle Maade, som en Gudtz Ordtz Thienner well egner och anstaar. Bedendis och biudendis menige Sognemendt vdj for^{ne} Herluffshollms Sognn, athj tillthencker ath holde och haffue for^{ne} Jens Mickellßen for ethers retthe Siælesørger, giffuendis och giørendis hannom aarligenn, som gaatt Follek bør, ethers retthe Thiende, Offer och andenn Retthighedt, som I pleye

¹) Oddersbjerg, en mindre Gaard i Fjelkestad Sogn, Villands Herred, som Arild Huitfeldt skrev sig til, tidligst fra 1585, jvfr. Rørdam, Arild Hvitfeldt S. 86, 88 f.

och plictige erre ath giffue och giøre, och I hans Formendt for hannom och aff Arilldtz Thiidt giortt och giffuitt haffuer, och I effther Recessenn plictige erre, her uide I alldelis ath retthe ether effther. Till Windißbyrdt wnder mith Signett och egenn Handt actum Kiøbnehaffnn thenn 31 Martij Anno 1596.

Arrild Huitfeldt
subscript manu propria

(Original paa Papir med Huitfeldts egenhændige Underskrift og Papirsegl i Herlufsholms Arkiv, Diverse Dokumenter 1565—1767).

Som det fremgaar af den her meddelte Tekst, er Aktstykket som vanligt i saadanne Tilfælde affattet halvt som et Kaldsbrev, halvt som en (Lensmands) Kollats. Bemærkelsesværdigt er det, at Brevet er udstedt conditionaliter, d. v. s. Kaldelsen gøres afhængig af, om den udpegede Kandidat ved Prøven hos Stiftets Biskop kunde godkendes som kvalificeret.

Om Hr. Jens Mikkelsen, der vistnok har baaret Tilnavnet Klynus (Klyne)¹, vides saare lidt. Han nævnes sidste Gang 1619 (Hr. Jens i Lille Næstved)², men er antagelig død 1621, da den næste Sognepræst, Mag. Poul Jensen Kolding udnævntes³. Da han i sin Tid søgte Kaldet ved Herlufsholm, synes han at have haft en farlig Medbejler i en vis Petrus Mand, der meget ivrigt stræbte efter at komme i Betragtning, og som i høj Grad var anbefalet til Arild Huitfeldt. Der er her formentlig Tale om Sognepræsten i Jersi Peder Mand († ca. 1634)⁴.

¹) En Tavle med Series pastorum i Herlufsholms Kirke, jvfr. Kh. Saml. 3. R. I, 316.

²) Fortegnelse over Legata pastorum af Sjællands Stift, erlagt 2. Juni 1619, ved Københavns Universitets Rektoratsregnskab for 1620—21.

³) Jvfr. S. 408.

⁴) Kh. Saml. 3. R. I, 329.

2.

En omstridt Præstekaldelse ved Herlufsholm 1621.

Af nedenstaaende Brev fra Provsten i Tybjerg Herred, Sognepræst i Herlufmagle Jacob Lauridsen til Biskop Hans Poulsen Resen fremgaar det, at det 1621 var forbundet med adskillige Vanskeligheder at faa kaldet en Sognepræst til Herlufsholm. Biskop Resen havde — foranlediget af en Anbefaling fra den udvalgte Prins Christian (V) og Rigsraadet — henledt Opmærksomheden paa en velstuderet ung Mand Lage Mogensen (Krummerup)¹. Da han paa tilfredsstillende Maade havde holdt Prøveprædiken i Herlufsholms Kirke 2. Juli 1621, følte Provsten sig derfor forpligtet til at føje sin Anbefaling til de øvriges.

Sognemændene vilde imidlertid ikke bide paa Krogen. De henviste til, at der forelaa en bestemt Udtalelse fra Skoleherren, Palle Rosenkrantz til Krænkerup, der forbød dem at kalde Præst uden hans »Vilje og Vidskab«. Den egentlige Grund var dog maaske snarere, at de fandt Prædikantens Røst for svag og maatte ønske en, der havde »et grovere og større Maal«. Derfor bad de om, at de maatte faa flere Prædikanter at vælge imellem.

Da Provsten saaledes ikke kunde trænge igennem med sin Anbefaling, vidste han ikke bedre end at indberette Sagen til Biskop Resen og udbede sig nærmere Forholdsordre. Dette skete i et Brev af følgende Indhold:

Salutem in Domino nostro Jesu Christo.

Reverende & Vigilantissime Domine Episcopo, Pater & Patrone multis nominibus & ex officio semper honorande

¹) Han omtales i Provstens Brev som tidligere »minister cubicularius« (o: Kammertjener) hos Prinsen. Han var blevet Student fra Næstved Skole 1614 (Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith, I, 16) og var formodentlig en Søn af Sognepræsten i Krummerup-Fuglebjerg, Provst Mogens Jensen. En ældre Broder var formentlig den Jens Mogensen Krummerup, der var Sognepræst til St. Mortens Kirke i Næstved (Kh. Saml. 2. R. II, 561; V, 151).

& observande, secundum Vigilantissimæ Tuæ Reverentiæ literas, ex mandato & voluntate serenissimi principis electi, Amplissimiquè senatus regni, eruditum et honestum Juvenem Lagonem Magnium, ejusdem serenissimi principis hactenus ministrum cubicularium, Coetui Ecclesiæ Holmiæ Herlovianæ, ipso die Visitationis Mariæ proximo, habitâ ibidem concione eruditâ satis benequè dispositâ, fide eâ quâ potui ac diligentîâ commendavi, ipsiusquè nomine ad populum verba feci; á quo hoc responsum et hanc resolutionem retuli.

I. Att meenige Sognemenndt haffuer vndskyldit sig, att dj icke torde vnderstaae sig vdj Lænßmannens deris welb. Schoële Herris Frawerrelse och vden hans Willie och Widskaff samtøcke nogen thill Kalldit, som dj ey heller haffde Magt till, huilcket Hans Welb. vdj sin Schriffuelße till sin Fougit haffuer forbøditt.

II. Haffuer dj protesteret, att Lauge Mogenßenn haffuer jt lidit Maall vdj saadan en stoër Kireke, att hannd icke kunde fulldkommelige höris offuer allt och derforre behøffue de den, som haffde jt groffuere och større Maall: men ellers paa hans Predicken kunde de jcke klage vdj nogen Maade, thj de loffuede och tackede hannem derforre, eptherdj hand predickede rætt well, erudité satis et bené disposité. Huilcket alleniste waar Sognemendis Beretting. Thj jeg kunde ellers rett well høre och forstaa hans gandske Predickenn redelige nochsom.

III. Begærede dj dilation medt Kalldit och election, att dennem motte beuilgis att raadføre sig med deris welb. Schoële Herre, att dennem jmidlerthidt jcke skulde nogen forvden Hans W. Willie och Widskab thill forordineris och obtruderis, och dennem att motte beuilgis flere och andre att høre: cui ipsorum isto in loco petitioni subscribere, & et citra Magnifici ac generosissimi Domini Cancellarii, nec non ipsius etiam Vigilantissimi Domini Episcopi consensum & voluntatem locum dare vix imò vix quidem ausus eram. Proptereaquè hoc ab iis audito responso, hisquè ipsorum

postulatis intellectis populum dimisi: uberiolem porrò de vigilantissimi Domini Episcopi nec non Amplissimi et generosissimi senatus Regni voluntate resolutionem et eruditionem expectans, præsentis negotii causam pro voluntate & sententia Superiorum ritè disponendam relinquo. Commendatio Reverendi et vigilantissimi Domini Episcopi, de dicto Lagone Magnio juvene satis erudito et honesto mihi sufficit, juxta quam, ubi ad nos imprimis redierit, de voluntate et mandato Superiorum uberius porrò edoctus, eum Ecclesiæ fideliter commendare non verebor.

Deus ter Optimus Maximus et pater Archipiscatoris, Domini nostri Jesu Christi, omnia in sui divini nominis gloriam sempiternam, naviculæ suæ fluctuantis in mundi hoc vasto mari conservationem, Ecclesiolæ ædificationem et auditorum æternam salutem per suum Spiritum sanctum dirigat. Amen. Atquè hisce divinæ protectioni fideliter commendatus, diu felix et sospes vivat et valeat Reverendissimus et Vigilantissimus Dominus Episcopus et pater cum omnibus suis. Raptim è domo mea Helvemegalensi 3 Julii Anno 1621.

Reverendæ et Vigilantissimæ Tuæ
Reverentiæ subjectissimus et studiosissimus

Jacobus Laurentius.

[Udskrift:] Venerandâ pietate, piauquè reverentiâ viro Clarissimo & præstantissimo, Domino Doctori Johanni Pavlino Resenio, Dioeceseos Sialandiæ Superintendenti Vigilantissimo et dignissimo, Domino meo & patronæ, singulari obsequio et debito officio semper et apprimè honorando.

(Original paa Papir i Herlufsholms Arkiv, Diverse Dokumenter 1565—1767).

Hvorledes Forhandlingerne om Præstekaldet ved Herlufsholm i den følgende Tid har artet sig, vides ikke i Enkeltheder. Saa meget er dog klart, at Lage Mogensen ikke blev

den foretrukne (han fik 1623 til Gengæld Sognekalder i Vemmelev-Hemmeshøj). For Herlufsholms Vedkommende ordnedes Sagen saaledes, at Sognepræsten i Vindinge, Mag. Poul Jensen Kolding udnævntes til at være baade Sognepræst og Forstander ved Stiftelsen. Allerede i November 1621 omtales denne Ordning som iværksat, og den 14. Februar 1622 fik den Kongens specielle Stadfæstelse¹.

3.

Herlufsholms Tilstand 1658—60.

I »Kirkehistoriske Samlinger« 5. R. V, 823—4 findes meddelt et Salvegardibrev, udstedt den 10. Februar 1658² i Vordingborg af den svenske Konge Carl X Gustaf for Herlufsholms Skole og Stiftelse, ved hvilket de svenske Soldater fik Befaling til ikke blot at undlade at plyndre og brandskatte, men ogsaa til positivt at beskærme Skolen og dens Gods. Tanken ledes derved hen paa de haarde Omskiftelser, som ogsaa denne Stiftelse maatte opleve i Svenskekrigenes Tid.

Skoleherre var den Gang (siden 1653) *Jørgen Rosenkrantz* til Kjeldgaard, og omtrent samtidig var som Stiftelsens daglige Leder, dens Forstander, ansat *Christen Bollesen Lixdorff*, der med god Grund har erhvervet sig et fortjent Navn i dens Historie³. Som saa mange andre Steder var det et sørgeligt Skue at gøre sig bekendt med Stiftelsens Tilstand, da Fjenderne 1660 var draget af Lande. Et malende Billede af Forholdene giver en Ansøgning, som

¹) Kancelliets Brevbøger 1621—23, udg. af L. Laursen, S. 213, 254. Jvfr. Danske Samlinger, 2. R. VI, 251. Bjørn Kornerup, Til Minde om Holger Fr. Rørdam, 1930, S. 36 ff. Om Lage Mogensen Pers. Tidsskrift 8. R. VI, 187. Kh. Saml. 3. R. II, 697.

²) Naar Rørdam betvivler Dateringens Rigtighed, er det næppe berettiget, da Herlufsholms Regnskaber viser, at allerede den 11. Februar kom den svenske Salvegardie til Herlufsholm.

³) H. B. Melchior, anf. Skrift, 2. Udg., S. 69 ff. Jørgen Rosenkrantz (1607—75) var en Søn af Holger Rosenkrantz den Lærde og ligesom Faderen helt igennem en Aandspersonlighed.

Christen Bollesen den 7. November 1661 indgik med til Kongen¹, og hvoraf man baade lærer Tidens Tryk at kende og ser, hvor beredvilligt Forstanderen havde stillet sine egne Midler til Raadighed for Stiftelsen bl. a. som Sikkerhed for de Penge, han maatte laane andetsteds, naar Nøden stod for Døren. Christen Bollesen skriver:

Stormegtige, Høybaarne Første,
Allernaadigste Herre och Konning.

Eders Kongl. May.^t hafuer jeg hermed aller vnderdanigst at lade andrage, huorledis jeg A^o 1651 effter førrige Cantzeller salig welb. Herr Christen Thommessøns² och flere da Rigens høywse Raads Willie Herlufsholms Skoles Forstanderj mig paataget hafuer och da gandsche ringe Beholding och Forraad til Skolebørnens och Gaardsens daglige Folckis Spiisning och Vnderholding derwed Stedden befunden. Dertilmed waar Gaardsens Bygning saa meget forfalden, at jeg icke vden med stor Pendinges Bekaastning det effter Haanden motte lade reparere. Och siden Skolens Bønder vdj forleden Kriigs Thiid blef til de Swenske assignerit, kunde de for deris store vdstandne Bethyngnings Skyld jcke formaa eller afstedkomme at klarere deris aarlige Landgielde eller anden Skolens Rettighed, som for noget til Steddens store Husholdings Fornødenhed regnis kunde. Jeg och jcke helder derpaa Stedden blef af de Swenske forskonit for deris mange paalagde Vdgiffter baade Brandtskatter, Salvoguardjpendinge, Foræringer och i andre Maader, som mig wed deris Arrester baade vdj Helsingøer och fire Gange i Leyeren for Kiøbenhaufn aftwungen bleff, derfor, paa det Skolen vdj saadan beswærlige Tilstand jcke schulle gandsche ødeleggis och vndergaa, hafuer jeg werrit foraarsaget at sette mig med Hustro och Børn vdj stor Witløffthighed hoß gaat Folck³, huor jeg wed Laan och Borrig paa min egen Mittel

¹) Indlæg til Sjællandske Registre 1661 Nr. 244.

²) Kongens Kansler Christen Thomesen Sehested (1590—1657).

³) Blandt Laangiverne nævnes i Herlufsholms Regnskab for 1658—59 Fol. 15 v. f. foruden nogle Næstvedborgere Fru Rigborg Lindenow (200 Rdlr.), Skoleherren Jørgen Rosenkrantz selv (339 Rdlr. i Guld og Sølv) og Sognepræsten i Næstved, Mag. Hans Bagger (100 Rdlr.). — Christen Bollesen var aabenbart ogsaa rede til paa sin Kredit at formidle Laan til private. Saaledes havde han skaffet en anden af Holger Rosenkrantz's

och Credit hafuer kundet bekomme huis Victualia och andet mere, som Steddens Wedliiغهholdelse v-forbjiengeligen vdkræfuede, saasom mine vdaf da Rigens høywjsе Raad aarligen forhørde och af Skoleherren welb. Jørgen Roßenkrantz quite-rede Regenschaber det j sig self specialiter forklarar, och efftersom samme Quittering thilholder mig mine paa forskr.^{ne} Laan och Forstreckning vdgifne Obligationer self at schulle betale och jndfrie, huor effter jeg och endnu dagligen worder om Betalningen at klarrere kræfuit och anmodet, for saawit samme Skoleherrens Quittering vdviser Skolen effter mit sidst quite-rede Aars Regenschafs Afligning mig af forberørte Aarsager er schyldig blefuen. Begierer jeg aller vnderdanigst, Eders Kongl. May.^t naadigste Confirmation paa samme Skoleherrens Quit-tanz til min Hustru och Børns dis bedre Forseckering formedelst dødelig Tilfald Schyld mig naadigst maa meddelis. Huilcken Eders May.^{ts} kongelig Mildhed och Naade jeg hiertelig ønscher, Gud aldmegtigste med jt langwarig locksaligt och fredssommeligt Regimente welsigne och belonne wil.

Forblifuendis

Eders Kongl. May.^{ts}

vnderdanigste tro Vndersaatte

Criestenn Bolleß¹.

Act. Kiøbenhavn dend

7. Novembr. A^o 1661.

Som Bilag til Christen Bollesens Ansøgning fulgte følgende Aktstykke, udstedt af Skoleherren Jørgen Rosenkrantz². Det bekræfter tilfulde Indtrykket af, hvor strenge Tiderne havde været, og hvor energisk Forstanderen var gaaet til Værks for at søge at overvinde alle Vanskeligheder.

Jeg Jørgen Rosenkrantz thil Kieldgaardt, Hoffmester for det Kongelig Adeligt Academie Soerøe och Skoleherre ofuer dend Adelig Frj Skole Herlufsholmb, gjør witterligt, at erlig och wel-

Sønner Børge Rosenkrantz til Sørup (og maaske ogsaa hans Fader) adskillige Penge mod Pant i Sørup, og da denne ikke kunde indfrie sin Gæld, maatte Christen Bollesen 1663 andrage om, at der maatte ske Indførsel i Gaarden (Sjæll. Tegn. 1663 Nr. 242).

¹) Kun Underskriften egenhændig.

²) Her meddelt efter Originalen. En stærkt rettet Koncept findes ved Antegnelserne til Regnskaberne for Herlufsholm 1658—60.

forstandig Mand Christen Bollessøn, Forstander paa for^{ne} Herlufsholmb, hafuer for Danmarckis Rigis høywjsæ Raad aarligen giort goed och nøyachtig Reede och Regenschaf for samme Herlufsholmb Skolis wisse och v-wisse Rendte och Indkomst, huorvdiinden er medberegnet huis Kørn, Proviand och lefuendis Queg, som der wed Stedden i Beholding och Forraad fandtes, och Peter Holmer¹, førrige Forstander der sammestedtzt, dend 30 Majj A^o 1651 fra sig til for^{ne} Christen Bollessøn lewerit och ofuer antwordet hafuer, samt ellers i andre adtschillige Maader annammet och jgien vdgifuet effter samme Regenschabers widere Formelding, dißligeste forklaret och afbetalt alle de Antegnelser, hannem er giort i samme Regenschaber, som er beregnet fra dend 1. Junij A^o 1651, thil huilcken Dag och Thiid for^{ne} Christen Bollessøn først til samme Bestilning er blefuen forordnet, och thil nestafwiigte Philippi Jacobj Dag vdj nærwerrendis Aar 1660. Och huiß Beholding af Korn, Meel, Victualia och lefuendis Queg, som j det sidste Aars til samme Termin sluttede Regenschafs Ligning specificerit findis, Christen Bollessøn derpaa schyldig at blifue, hafuer hand vdj sit nest effterfølgende Aars Regenschaf fra Philippi Jacobj Dag A^o 1660 jndtil Aarsdagen førstkommendis 1661 sig² fuldkommelig thil Indtegt at schrifue.

Derjmod befindis Vdgifften af reede Pendinge sig høyere och mere at beløbbe, end forbemelte Skolens Indkomst diß jmidlerthiidt hafuer kundet forstrecke eller thillange, siuff tusinde och ellufue Richsdaler halfanden Schilling och trej d., huer Daler til 96 ß danske beregndt. Och effterdj vdfaf for^{ne} Regenschabers wiidere Forklaring befindis, Christen Bollessøn i forleden Kriigstiider jcke at hafue Jordebogens Indkomst eller anden Rettighed af Skolens Bønder kundet megtig werret, wiidere end huis ringe, som vdj Skolens Regenschaber til Indtegt findis, huorfor hand ey aldeene største Deelen af samme Pendinge, men end ochsaa adtschillige Slags Wahre och Proviand af sin egne Mittel och Credit thil Skolens Fornødenhed och Wedliigeholdelse motte forschuide och forschaffe, end och derfor vden høyligen werret foraarsaget och tiltwungen thil Skolens Conservation och Frelse paa sine vdgifne Brefue och Seigl en Deel af samme Penge baade af mig self och andre gaat Folck paa aarlige Rendte at laane och optage til Salvoguardj-Pendinge,

¹) Peter Holm(er) nævnes som Forstander fra ca. 1646 (H. B. Melchior S. 69).

²) Formentlig: Herlufsholm i sit Regnskab.

Brandtschatter och Foræringer thil de Swenske at vdgifue, erachtis det i sig self ret och billigt, at effterdj Christen Bollessøn self staa for samme laante Pendinge och Wahre at schal betale, hand derfor bør at were forseckerit. Huorfor jeg paa Skolens Wegne for mig och mine Effterkommere Skoleherrer for Herlufsholmb her med loffuer och thilsiger for^{ne} Christen Bollessøn forbemelte Capital och deß paaløbbende Rendte sex pro Cento fra forbemelte første Maj sidst forleden vdaf Skolens Middel och Indkomst reedeligen at schal worde betalt hannem eller hans Arfuinger effter deris egen Willie och Nøye och dervdj at holdis aldeelis skadesløß j alle Maader. Huilcket jeg bekrefter med mit Signet och egen Haand. Actum Kiøbinghaufn dend 23. Novembris Anno 1660.

Jørgen Rosenkrandtz¹
(L.S.).

Den ansøgte kgl. Konfirmation paa sit Tilgodehavende fik Christen Bollesen under 10. November 1661², men det tog unægteligt betydelig længere Tid, inden Skolen kunde indfrie sin Gæld til ham. Af en Opgørelse fra 1685 over hans Arvingers Fordringer — selv døde han 1669 — ses det, at han i sit Dødsaar havde til Gode over 12766 Rdlr., og heraf var der 1685 blot betalt 6312 Rdlr³. Den sidste Rest 1537 Rdlr. blev endda aldrig betalt, men af Christen Bollesens Søn Oversekretær Bolle Lüxdorph 1691 skænket til Skolen som et Legat for to Disciple⁴. De ovenfor anførte Tal viser bl. a., hvor anstrengt Skolens Økonomi maa have været efter 1660, og gør det forstaaeligt, at der maatte nedsættes flere Kommissioner med det Formaal for Øje at bringe Orden i dens Forhold⁵.

¹) Kun Underskriften egenhændig.

²) Sjællandske Registre 1661 Nr. 244.

³) Herlufsholms Arkiv, Pakken med Akter vedr. Rigsraadets Betænkning af 18. Decbr. 1660, Opgørelse af 3. Febr. 1685 egenhændigt underskrevet af Chr. Bollesens Svigersøn Professor Willum Worm og af hans Enke »Maren sl. Christen Bollesens«. Hun var af Slægten Staphrophski (Personalhist. Tidsskrift I, 37—8).

⁴) H. B. Melchior S. 72.

⁵) Sst. S. 71 ff.

Forøvrigt kan det bemærkes, at der af Herlufsholms velbevarede og omhyggeligt førte Regnskaber for 1658—60 (i Rigsarkivet) lod sig udsondre adskillige Enkeltheder til en fyldigere Skildring af Stiftelsens Skæbne og Vilkaar i Svenskekrigens Tid. Her skal Opmærksomheden blot henledes paa nogle faa Træk.

Regnskabet for 1657—58 viser saaledes, at kort efter Erhvervelsen af det omtalte Salvewardibrev indfandt der sig en svensk Korporal for at »beskytte«¹ Stiftelsen. Fra 11. Februar til 19. April 1658 varede denne Tilstand, hvad der ialt kostede 51 Rdlr. til Korporalen foruden Havre til hans Hest. Forøvrigt er der Grund til at tro, at det opnaaede Beskærmelsesbrev var af saare tvivlsom Nytte. Om flere af de følgende svenske Beskyttelsestropper kan vistnok gælde, hvad Christen Bollesen skrev om en fransk Løjtnant, der efter Feltherren Wrangels Ordre kom for at »saluagardere«² Næstved tilligemed Skolen, at den »ingen godt eller Gavn havde af hannem, men [han] var Nat og Dag i Næstved.« Til Havre maatte man give 11 Rdlr. for »at være hannem kvit«¹.

Da Krigen var brudt ud igen 1658, maatte man atter (10. August s. A.) af den svenske Feltmarskal, Grev Carl Gustav Wrangel i Ringsted erhverve et nyt Salvewardibrev, fremskaffet bl. a. af Rektoren ved Herlufsholm, Mag. Gregers Michelsen. Fra 9. til 24. August havde man derpaa forskellige svenske Militære liggende i Kvarter paa Gaarden.

Af Regnskaberne fremgaar det iøvrigt med al forønskelig Tydelighed, at trods de svenske Skærmebreve slap Skolen aldeles ikke for Brandskatning o.l., men maatte punge ud med svære Penge². Typisk er saaledes en endnu bevaret Obligation, som Christen Bollesen maatte udstede den 2. Februar 1659 i »Feltlageret for København«, og hvorved han forpligtede sig til i to Terminer at betale

¹) Herlufsholms Regnskab 1658—59 Fol. 41.

²) Parallele Forhold vedrørende den beslægtede Stiftelse Sorø Akademi er behandlet i Sorø, udg. af Soransk Samfund, I, 477 ff.

Tøjmaster, Grev Erik Stenbock 1200 Rdlr. i Sølv og rede Penge til Gengæld for, »at jeg Herlufsholms Skole og Kloster alene med alle de Mobilier, og hvis paa Steden findes, skal beholde, saa vel og herefter være fri for Exekution, Ild, Brand eller videre Udgift i nogen Maade«. En Paategning af Grevens Befuldmægtigede, Hofjunker Herman Frantz von Schwanewede¹ viser, at Obligationen er blevet prompte indfriet².

Baggrunden for dette Brev var den, at Herlufsholm var blevet »assigneret« til Grev Stenbock. Allerede den 24. August 1658 var adskillige af hans Folk komne til Herlufsholm med »Assignation« paa den og maatte have forskellige Foræringer. Imidlertid fik Grevens ikke megen Fornøjelse af den omtalte Obligation, da han allerede den 11. Februar 1659 faldt under Stormen paa København. Hans Enke, hans anden Gemalinde Occa Johanna Ripperda († 1686), var aabenbart en bjergsom Dame³. Allerede den 28. September 1658 havde hun krævet 4½ Lispund Lys sendt ind til Lejren ved København, og den 25. Januar 1659 rekvirerede hun 2 Tdr. Mjød og 1 Tønde Øl sendt sammesteds hen. Til Grevens Begravelse forlangte hun fersk Fisk, men da den ikke kunde fremskaffes, lod hun sig nøje med en Okse⁴. Efter Grevens Død optraadte hun i det hele som hans Arvtagerske med Hensyn til Herlufsholm.

¹) Denne Mand laa i 30 Uger (2. Oktbr. 1658—1. Maj 1659) paa Herlufsholm. Det kostede Skolen 120 Rdlr. foruden Havre og Byg til hans Heste. Da han tilmed en Tid (20. Febr.—14. Maj 1659) »var huggen og laa til Bartskeer i Næstved«, maatte man yderligere betale 18 Rdlr. til hans Kost.

²) Bilag til Herlufsholms Regnskab 1658—59 under Nr. 74.

³) Om Grev Erik Stenbock til Bogesund m.m. (1612—59) og hans Grevinde se Gustaf Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor VII, 573.

⁴) Efter Elgenstierna VII, 573 blev Grev Stenbock »jordfäst« 5. Febr. 1660 i Domkirken i Göteborg (senere nedsat i Torpagraven i Långhems Kirke). Regnskabsnotitsen om hans Begravelse findes i Herlufsholms Regnskab under 27. April 1659.

Hendes Folk lagde sig til Borgeleje paa Gaarden og forbrugte bl. a. 38 Alen Træ til Spiltove og Hækker og sønder slog over 2000 gule Tagsten og 11—12000 Mursten! Man forstaaer da, at Skoleherren fandt sig foranlediget til i Marts 1659 at sende en betroet Mand — Christopher Hansen, Just Høgs Præceptor paa Sorø — over til Skaane for at anholde om, at Skolen maatte forskaanes og ikke »assigneres« til andre efter Grev Stenbocks Død¹.

Noget endeligt Svar har man maaske ikke faaet. I hvert Tilfælde ser man, at hun den 14. September 1659 krævede som Kontributionsskat seks Øksen og fire Køer, og da de fire af Øksene ikke fandtes »tjenlige«, maatte man yderligere betale 32 Rdlr². For at formilde Grevinden »for den store Fordring, hun fordrede af Skolens indhøstede Avl, foruden Kvæg, til ny Brandskat efter Grevens Død«, brugte man hendes Sekretær Johan de Neufuille, der for sin Uejlighed af Skoleherren fik en forgyldt Sølvpokal, som vejede 43 Lod og kostede Skolen næsten 36 Rdlr³.

Senere synes »Pfaltzgreven« [Grevens af Sulzbach] at have faaet Herlufsholm assigneret (1660)⁴. Før hans Offi-

1) I Bilag til Herlufsholms Regnskaber for 1658—59 Nr. 77 findes en af »Christopher Hansen« underskrevet Kvittering. Der er Tale om den bekendte Mag. Christopher Hansen Schletter (1629—1688), siden Professor og Dr. theol., fra 1678 Biskop i Trondhjem (G. L. Wad, Rektorerne paa Herlufsholm S. 157—71).

2) I Bilag til Regnskabet for 1659—60 B ved Nr. 61 findes et egenhændigt underskrevet Brev af 7. Septbr. 1659 fra Grevinden, hvori hun bevidner »aus Christlicher condolence« at ville skaane »Klosteret« Herlufsholm for videre Kontribution, »damit selbige nicht gantz ruiniret undt die ietzo anwesende Schuel Kinder ihres nohtturfftigen unterhalts nicht gar entsetzet werden«.

3) Indført i Regnskabet for 1660—61, men med Bemærkning, at det horer hjemme i Regnskabet 1659—60. — Jævnlig er der opført »Foræringer« d.v.s. Bestikkelser til mere underordnede blandt Svenskerne. Typisk er saaledes en Post den 7. Marts 1659: 20 Rdlr. til en svensk Ritmester og hans Sekretær, der skulde optage et Inventarium paa Herlufsholm, med den Tilføjelse: »formedelst de skrev ikkun ganske ringe«.

4) Regnskab 1660—61; allerede i Regnskabet 1659—60 tales der om

cerer og Ryttere rejste bort, krævede de Rug, Byg, Malt og Havre, og til denne Fordring kunde man ikke vende det døde Øre: »ellers var at befrygte .. de med deres Heste skulde fordærvet og ødelagt Eng og Korn paa Marken«. Endelig udstedte fra dansk Side ogsaa Feltherren Hans Schack et »Saluagardj Breff«, i Kraft af hvilket en Korporal Otte Frederik Plessius opholdt sig paa Herlufsholm fra 22. Juli til 23. Oktober 1660 for at forsvare Skolen, »som endda var usikker«, og støtte Bønderne, saa at de kunde forrette deres Hoveri og Høstarbejde. Først da kunde man igen trække Vejret nogenlunde lettet.

Rekognitioner til en Løjtnant under Pfaltzgrevens Regiment, for at »han skulde holde god Kommando over sine Ryttere, som og var indkvarteret hos Skolens Bønder, at de ikke skulde tage meget ilde afsted med Bønderne«.
